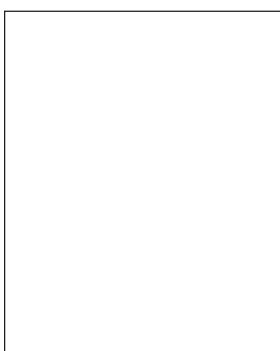

Om självmord och försäkring

av fil. dr **Karl Englund**, Stockholm

Karl Englund

En problematik, som lyckligtvis inte är av samma dignitet för dagens försäkringsfolk som för gårdagens, utgör de fall då det ställer sig svårt att avgöra om en livförsäkrad eller olycksfallsförsäkrad person begått självmord eller inte. Saken har, om man så vill, tre sidor: en teknisk-praktisk, en idéhistorisk och en skönlitterär, av vilka den sistnämnda sidan – som nedan skall visas – inte engagerat enbart deckarförfattare. Vad är då upplevt och vad är ren fantasi i det som författaren formar och finslipar i sin verkstad? Det var en tråd som inte minst den engelske författaren W. Somerset Maugham spann på, när han vid några och sextio satte sig för att sammanfatta en skiftesrikt livs erfarenheter och tankemönster.

Titeln på den bok som växte fram blev naturligt nog *The Summing Up*, och den utkom 1938 i England och USA och 1951 under titeln *Sammanfattning* i Sverige. I *The Summing Up* diskuterar Maugham inte minst kopplingen mellan liv och dikt – mellan råmaterialet och dess transformation till mer eller mindre lödig konstprosa. Och han konstaterade (vilket för all del även andra gjort) att det diktade inte alltid behöver vara mera fantasiskt än livet självt.

Något av en illustration till att så verkligen är fallet utgör bakgrunden – i huvudsak ett självmord och de försäkringsersättningar som följde på självmordet i fråga – till den roman av den svenske författaren Olle Hedberg, som 1936 utkom under titeln *Jag är en prins av blodet*.

Vem var då Olle Hedberg själv? Vem var hans prins av blodet? Och vilken var egentligen den närmare bakgrunden – i mänskliga termer och i försäkringstermer – till den kärleksgåva saken av allt att döma ytterst gällde?

Observatören och uttolkaren

Olle Hedberg var född 1899. Hans bakgrund var närmast högborgerlig: fadern var civilingenjör och industriman. Redan vid två års ålder blev den blivande författaren och en äldre broder till honom faderlösa. Modern kunde dock räkna med bättre situerade släktingars omtanke när det gällde för försörjningen av den lilla familjen. (Hon gifte aldrig om sig men var farligt nära, ett drama i vilket den yngre sonen spelade en viss roll.)

Efter en 1919 avlagd studentexamen läste Hedberg under några års tid litteraturhistoria och religionshistoria vid Stockholms Högskola, men utan att avlägga någon examen – eller ens tentera i någotdera ämnet. Åren vid högskolan (i allt utom namnet redan då ett universitet) skulle ändå bli av livsavgörande betydelse för honom. Ty han infördes i en studentkrets benämnd Pastoralerna, och där stötte han samman med en ett år yngre studentska vid namn Ruth Collin. Och överliggaren Olle Hedberg och den mera metodiskt studerande Chloë – så hette Ruth Collin oftast i pastoralsammanhang och alltid för Olle Hedberg – gifte sig 1923.

Det skedde till allas förvåning, ty paret föreföll inte helt maka. Men inte nog med det: de nygifta förvärvade ett mindre hus i en glest befolkad skogsbygd i Östergötland i södra Sverige och bosatte sig där, dock utan att ha några fasta inkomster. De hade endast ett par väl timade arv som i varje fall några års skydd mot den direkta nöden. Så – efter sju års äktenskap – väntade de barn.

Chloës havandeskap och barnsbörd blev också Olle Hedbergs havandeskap och barnsbörd, nämligen i den meningen att han nu koncipierade och genomförde sitt första romanprojekt efter ett i de sena tonåren refuserat förstlingsverk.

Att det finns ett direkt samband mellan faderskapet till dottern Birgitta och faderskapet till romanen *Rymmare och faststagare* – bägge presenterade för publicum 1930 – får betraktas som helt säkert. Det behövdes något extraordinärt för att få Hedberg att växla över från letargi till energi, nämligen just ansvaret (eller i varje fall det delade ansvaret) för ett litet barns välgång i än värld som var ännu grymmare då än nu. Men Birgitta skulle bli Olles och Chloës enda barn, ett förebud till den demografiska scenväxling som Gunnar och Alva Myrdal namngav och analyserade i den gemensamt författade och 1934 publicerade betraktelsen *Kris i befolkningsfrågan*.

Efter debuten med *Rymmare och faststagare* och fram till Olle Hedbergs borgång 1974 skulle den en gång så oföretagsamme författaren utge ytterligare fyrtiofem romaner och en partiell självbiografi fördelade på fyrtiofyra utgivningsår – ett par år blev det två böcker i stället för en bok.

Kvalitetsmässigt bildar den väldiga produktionen något av en slarvigt dragen Gausskurva med högre värden i början av kurvan än mot slutet av den. I den inledande produktionen höjer sig tre romaner över mängden: den redan tidigare nämnda debutromanen från 1930 samt *Får jag be om räkningen* från 1932 och *Jag är en prins av blodet* från 1936. Men sin högplatå – och därmed också en högplatå inom nordisk berättarkonst över huvud – når Hedberg först 1947 med *Bekänna färg*, varefter han avancerar vidare på samma nivå med romanserien om *Blenda Heurman* från 1948-1951 samt med romanerna *Drömydning* från 1952 och *Foto von Blomberg* från 1953.

Därefter blev det som redan antytts fråga om ett slags backe utför. Den en gång så stora romankonsten förläckades till allmän pratighet och mångordiga utläggningar kring det mest efemära. Och den en gång så stora läspubliken decimerades från bok till bok, men utan att författaren själv förmådde genomskåda orsak och verkan. Olle Hedberg hade föga talang för självprövning och omprövning.

Förhållandet mellan Olle, Chloë och Birgitta var inte ett vanligt far-mor-dotterförhållande. Det var en symbios. Den i snart sagt alla livets praktiska frågor ganska hjälplöse författaren stödde sig tungt mot hustrun och med tiden även mot dottern. När Chloë efter en snabbt förlöpande cancer avled 1959 blev det därför fråga om en partiell katastrof, ett slags amputation. Den då 29-åriga dottern och hennes man, radioproducenten Svante Milles (en brorson till den kände skulptören), fick nu axla hela det ansvar för Olle Hedbergs välbefinnande som de dittills delat med Chloë.

Och det gick väl hjälpligt, men mera tack vare svärsonen än tack vara dottern. Ty Birgitta Hedberg – liksom modern så småningom filosofie licentiat i litteraturhistoria – hade med tiden och med god hjälp av föräldrarna trasats sönder till ett kedjerökande Tauge-Nichts. När hon mot slutet av augusti 1974 drabbades av en massiv och inom ett par dagar fatal hjärnblödning var trots det katastrofen fullbordad. Inom mindre än en månad följde Olle Hedberg, nu 75 år gammal, själv efter.

En bredare allmänhet bibringades länge den uppfattningen att den kände författaren helt enkelt säckat ihop rent fysiskt av det hårda slag som ånyo drabbat honom. Han hade helt spontant slutat andas en dag eller en natt, vilket det nu kunde vara.

Men i själva verket hade Olle Hedberg – efter att under en månads tid påfallande systematiskt ha ordnat med testamete och annat som borde ordnas – begått självmord. En försvarlig dos opium jämte ett stort antal sömntabletter hade snabbt förpassat honom från den tillfälliga vilan till den eviga ron. Den slutsats man drog på rättsläkarstationen i Linköping skulle dock för lång tid framöver förbli en sak endast för en mycket trång krets.

Tolv år tidigare hade nedanstående credo fått inflyta i de ungdomsminnen med mera – just en partiell självbiografi – som åsattes titeln *Mitt liv var en dröm*:

*Att dö är att få komma till Gud.
Hos Gud är det bättre än på jorden.
Vad är det?
Jo, det är att människan måste
längta och trängta efter att dö.
Ju förr dess hellre.*

Det så att säga fingerade budordet med dess Lutheringress till förklaringen utgör givetvis en nyckel till Hedbergs beslut att ge upp innan matchen egentligen var över. Men en annan nyckel utgör den romangestalt som fick namnet Inge Wistedt, som är huvudperson i *Jag är*

en prins av blodet och som även han berövar sig livet, men inte i desperation utan i klar insikt om mål och medel i det som måste ske.

Prinsen av blodet: Preliminärt

Olle Hedbergs mor Anna Hedberg var som redan nämnts ensam med sina två söner, mellan vilka – som så ofta mellan syskon – det rådde en viss rivalitet. Rivaliteten kom att utsträckas rätt långt fram i tiden. Så till exempel var den adelsflicka som blev den äldre sonen Anders Hedbergs hustru i första giften en drömbrud också för den yngre sonen. Och vid det ståndsmässiga bröllopet i Stockholms Storkyrka var Anders fänrik vid rangregementet Svea Livgarde och skrudad i regementets paraduniform, medan Olle var en föga framgångsrik akademiker med studentmössan som enda synliga tecken på ett inte helt förfelat liv.

Olle Hedbergs bästa vän under uppväxttid och tidiga mannaår hette Herbert Tingsten (1896-1973). Tingsten skulle med tiden bli statsvetenskapsman med internationellt renommé och professor i sitt ämne vid Stockholms högskola 1935-1946 samt därefter framstående publicist. Men det är en annan historia.

Tonårs-Tingsten plågades under några år av stark fetma, vars bakgrund var en smärre lungåkomma som i enlighet med en av den tidens medicinska doktriner skulle kureras med omåttliga intag av tjock grädde. Under något år var unge Herberts bästa vän en pojke med klumpfot. Denne – och endast denne – kunde knappast håna den blivande professorn och publicisten för hans fetma.

Inge – prinsen av blodet – och Valter Wistedt är bröder. Deras mor Hanna – H(anna) – Wistedt är änka och har att ensam dra försorg om sina bägge söner. De är egentligen inte till att börja med rivaler. Men så småningom utbildas ett mönster: Inge är den större och starkare, och Valter har klumpfot – Inge av-

står, och Valter får. I vuxen ålder lär de känna samma flicka, Käthe Nyberg. Inge avstår från Käthe därför att Valter skall kunna få henne. Det är den första dimensionen.

Men inte nog med det: Inge tar sig av daga genom ett 'vådaskott', varefter ett par livförsäkringar utfaller till förmånstagaren, formellt Valter men egentligen Käthe. Pengarna omvandlas sedan till lyxkonsumtion i olika former. Det som var avsett som en kärleksgåva förlösas på kort tid. Det är den andra dimensionen.

Genom Vilgot Sjömans i det här fallet liksom i så många andra fall minituösa kartläggning av kopplingen mellan liv och dikt hos Olle Hedberg – framlagd i *Drömydaren: Min bok om Olle Hedberg* från 1992 – kommer man inledningsvis så långt: livet har här på ett nästan övertydligt sätt fått bidra med råmaterialet, det råmaterial som diktaren sorterar om och transformerar till dikt. Men till det kommer ett översinnligt motiv, under handlingens gång något beslöjat men på romanens sista sida framfört på ett otvetydigt sätt:

Och då de kommo till graven var stenen undanvältad, och där stod en man i vita kläder, och han sade till dem: 'Rädens ej. Den I söken är icke här.'

Redan innan Vilgot Sjöman redovisat de fynd han påträffat under mikroskopet ansåg man sig här och var ha klart för sig att livet på ett rätt uppenbart sätt fått bidra med material när det gällde framväxten av *Jag är en prins av blodet*. Därför kunde litteraturhistorikern och författaren Sven Delblanc (1931-1992) mot slutet av 1980-talet formulera forskarens syn på saken i rader som de följande (ur Lönnroth/Delblanc ed, *Den svenska litteraturen V*, 1989):

Till 1910-talet förläggs hans [Hedbergs] stora kraftprov [i den tidigare produktionen], romanen 'Jag är en prins av blodet' från 1936. Det är Hedbergs mest energiska försök att skapa en realism med fäste i hans

egen barndomsmiljö, delvis med god verkan. Här anas också ett emotionellt engagemang, som man inte är van att finna i Hedbergs ofta kåserande och ironiska framställning. Det stora moraliska dramat i romanen, som ligger i Inge Wistedts religiöst motiverade självupppoffring för sin lytte broder, ter sig emellertid osannolikt, svår-förenlig med kristen eller humanistisk moral och i grunden som en juvenil önskedröm. Olle Hedberg förblev en yngling på gott och ont.

Men i själva verket var det här inte alls fråga om någon juvenil önskedröm, utan fastmer om ett skeende med stark förankring såväl i samtida svensk försäkringsverksamhet som i samtidens Linköping, biskopssätet och residensstaden i Östergötland.

Facetter av en problematik

En gammal grundregel för all skadereglering är att ersättning inte skall utbetalas om den försäkrade avsiktligt framkallat skadefallet. Problematiken är dagligvara på saksidan: bilen som helt enkelt inte finns (utom i en avlägset belägen sjö), ladugården som helt oväntat brinner upp med kreatur och allt (medan en skuldyngd lantbrukare ligger försänkt i den rättfärdiges sömn), Rolexklockan som – oklart hur – plötsligt har försvunnit (fastän brottsligheten är så låg i Singapore).

Förslagenheten inom försäkringstagar-kollektivet kan vara stor – och försäkringsgivaren ofta nog maktlös när det gäller att förhindra att hederliga försäkringstagare får betala för ohederliga försäkringstagares påhittade saksador eller även eljest överdrivna ersättningsanspråk.

Problematiken finns emellertid också på personförsäkringssidan, varvid förr i världen inte minst självmordsproblematiken då och då kom under debatt. Var gick egentligen gränsen mellan självmord och ofrivilligt

olycksfall? Och om det verkligen var fråga om självmord: Under vilka omständigheter kunde livförsäkringen eller olycksfallsförsäkringen ändå falla ut? Sistnämnda fråga skulle stötas och blötas i åtskilliga decennier innan man kom fram till dagens liberala bestämmelser.

Självordsforskningen kom i gång på allvar först under 1800-talets senare del. Genombrottsman i sammanhanget blev den franske sociologen Émile Durkheim, som i *Le Suicide [Självordet]* från 1897 kunde konstatera att det fanns ett tämligen homogent mönster för dödligheten genom självmord: åldersfaktorn spelar in, likaså årstid och könstillhörighet. Självordsrisken ökar med stigande ålder fram till spannet 55–60 år, självmorden är alltid betydligt talrikare under sommarhalvåret än under vinterhalvåret, och män är starkt överrepresenterade bland dem som begår självmord eller iscensätter självmordsförsök.

Men vad som ytterst styr den som med framgång väljer att frivilligt skiljas från livet kan man inte helt säkert veta av så att säga rent kunskapsteoretiska skäl: den döde kan ju inte utfrågas.

Ett specialproblem utgör den starkt skiftande självmordsfrekvensen mellan olika länder. Men det är ofta nog mer ett statistiskt än ett mänskligt problem. I vissa kulturmönster ingår en syn på självmordet som en syndig eller i varje fall starkt förkastlig handling. En konsekvens kan då bli att dödsorsaken självmord byts ut till förmån för en annan dödsorsak, som i och för sig är riktig men så att säga sekundär. Nämnda förhållande har för övrigt angivits som en i varje fall bidragande orsak till att Norges självmordsstatistik tett sig så mycket mindre nedslående än självmordsstatistiken i övriga nordiska länder (för Sveriges del regelmässigt cirka 2,000 självmord och 20,000 självmordsförsök per år).

I majoriteten av vad som förefaller vara självmordsfall är självmordet relativt uppenbart. Det gäller självmord genom hängning,

sprängning, förgiftning, skärsår och fall från hög höjd. I varje fall förr i världen var det främst dödliga skottskador och druckningsfall som erbjöd problem. Död för egen hand – eller vådaskott? Visserligen ganska hög sjö – men varför kantrade *egentligen* båten?

I 1927 års lag om försäkringsavtal kom man fram till att den ovillkorliga bestämmelsen i tidigare försäkringsvillkor om att personförsäkring inte skulle falla ut vid fall av självmord borde slopas. Lagen stadgade i stället att en treårsgräns skulle tillämpas. Om försäkringen hade tecknats eller återupplivats minst tre år före självmordet, så skulle försäkringen under alla omständigheter gälla, och om självmordet föll inom treårsgränsen måste försäkringsgivaren göra troligt att försäkringen tagits just med tanke på självmord för att man skulle slippa betala.

Två inlägg i debatten om försäkring och självmord förtjänar här ett särskilt omnämnande. 1883 utkom sedermera Thulechefen Sven Palme (1854-1934) med en sextonsidig broschyr som fick titeln *Några undersökningar rörande sjelfmordsfrågan*. Det är ganska lätt att förstå den närmare bakgrunden till Palmes intresse för självmordsproblematiken. Dåtidens relativt små försäkringsbestånd var genom sin litenhet ganska sårbara, och därför var det också särskilt viktigt att man från försäkringsgivarhåll kunde bilda sig en korrekt uppfattning om vad som verkligen var död genom självmord och vad som inte var det. Palme – just 1883 knuten till det året dessförinnan grundade Lif-Victoria – hade gjort vissa observationer i sammanhanget. Men det var före Durkheim, och det märks nog också här och var i hans framställning.

Sven Palmes son och med tiden även efterträdare som chef för Thule Gunnar Palme (1886-1934) tjänstgjorde som sekreterare i den offentliga utredning, vilken 1918–1925 mejslade fram det förslag till lag om försäkringsavtal som i allt väsentligt kom till beslut 1927. Den yngre Palme fick sålunda en all-

deles särskild anledning att fundera över sambandet mellan självmord och försäkring (förutom att fadern varit inne på samma ämnesområde).

Och sina rön framlade han i denna tidskrifts tredje årgång (1922). Han presenterade dem under rubriken *Dödligheten i självmord bland livförsäkrade personer*, och han stödde sig därvid på ett ganska stort material. Ett par av de huvudgrupper som Gunnar Palme urskiljer i materialet är *de som begår självmord därför att de har en försäkring* och *de som tar en försäkring i avsikt att begå självmord*. Det är en viktig distinktion, men utrymmet förbjuder ett referat av Gunnar Palmes utläggning i den saken. Den intresserade hänvisas till den lätt tillgängliga och i största allmänhet fortfarande mycket läsvärda urtexten.

Hur den nya och liberala lagstiftningen kunde slå illustreras väl av det i Sverige genom tiderna mest uppmärksammade fallet med anknytning till problemkomplexet självmord och försäkring.

Revykungen Ernst Rolf drabbades nyårsaf-tonen 1931 av en mer eller mindre plötsligt påkommen livsleda. Han kastade sig i det kalla vattnet utanför villan i Stockholmsför-orten Lidingö. Väl i vattnet ångrade han sig emellertid och kröp upp på torra land. Resultatet blev i alla fall en kraftig förkylning, som efter hand övergick i en lunginflammation med dödlig utgång. Rolfs livförsäkrings-givare, Svenska Lif, vägrade att betala. Från bolagets sida hänvisade man till att Ernst Rolfs livförsäkring låg långt innanför treårs-gränsen och att döden följt på ett självmords-försök. Saken fördes till domstol, varvid ut-slaget trots allt ändå blev att försäkrings-bolaget måste betala. Av de två impulser som föregått dödsfallet – önskan att skiljas från livet respektive viljan att ändå leva vidare – ansågs den sistnämnda impulsen vara den mera betydelsebärande.

I meningsutbytet rörande vilken process eller vilka processer som föregår självmords-

försöket har man länge varit tämligen enig om att det i regel snarare är en impuls än längre planering som styr händelseförloppet fram till själva gärningen. Det framgår exempelvis såväl i många av bidragen till den av Skandia 1972 utgivna *Suicide and Attempted Suicide* som i den 1993 publicerade statliga utredningen *Ny försäkringsavtalslag* (Ds 1993:39).

Och problematiken i fråga har fått något av en dramatisk tillspetsning i skönlitteraturen. 1940 utgav W. Somerset Maugham en novellsamling som fick den litet självironiska titeln *The Mixture as Before* (*Inga nya grepp*) och vars mest uppmärksammade inslag – som så ofta hos Maugham nästan helt kalkerat på verkligheten – blev en novell med titeln *The Lotus Eater*. Dess story-line är som följer:

En framgångsrik bankman bestämmer sig för att disponera sitt liv i två delar. Han arbetar flitigt intill dess han är 45 år gammal. Då har han tjänat ihop så mycket att han kan köpa sig en hygglig livränta med femton års löptid. När de femton åren är tilländalupna kommer han följaktligen att vara medellös och skall därför och då begå självmord. Han räknar inte med att kunna ändra livsstil ännu en gång. Han bosätter sig på Capri, paradiset på denna sidan ekvatorn. Han köper sig ett litet hus och städslar en tjänsteande med upp-gift att ta hand om matlagning, tvätt och städning. Han njuter av livet för fulla muggar och anser hela tiden att femton underbara år mer än väl uppväger ett något förtida slut på jordevandringen.

Men när det är dags att fullfölja planen finns det ingen fungerande impuls som kan föra honom över tröskeln. Gamla vänner ser visserligen till att han inte fryser eller hungrar ihjäl. Men det är allt. Kalkylen slog fel. Och mot bakgrund av vad som här tidigare sagts: Vad kunde man egentligen vänta sig?

En annan författare som nalkats självmords-problematiken är den välkände amerikanske författaren William Styron, upphovsman till

bland annat *Sophies Choice* från 1979, vilken roman – även filmatiserad – utmynnar i ett dubbelsjälv mord.

Styron själv drabbades i mitten av 1980-talet av en ångestdepression som så när kostat honom livet och vars förlopp han redovisat i den mycket uppmärksammade lilla boken *Invisible Darkness* från 1990, vilken ett par år senare under titeln *Ett osynligt mörker* utkom även på svenska.

Styron ställer sig här och var i sin ovan nämnda betraktelse frågande till mycket som har med människans själsliga hälsa och dess vård att göra, och då inte minst till de bägge självmord som av allt att döma skakat honom själv mest och som gällde författarkolleger vilka han kände väl och vilka för alla och envar framstod som personer av sådan inre styrka, att självmordet inte borde ha tett sig som något alternativ till fortsatt jordisk strävan.

Det gällde den franske författaren Roman Gary (1914-1980), motståndsmän och svårt sårad stridspilot under andra världskriget samt flerfaldig Goncourtpristagare, och till det diplomat i framsskjuten ställning – samt den italiensk-judiske författaren Primo Levi (1919-1987), som hade överlevt Auschwitz och blivit något av en sinnebild för en livsbejakelse trots allt. Bägges självmord fyllde omvärlden med stor förvåning – ingen i deras vänkretsar hade uppfattat några varnings-signaler.

Och det är – för att nu åter växla in på huvudspåret – när ett dödsfall i mer eller mindre uppenbara självmordstermer är kopplat till någon form av försäkringsersättning som just frånvaron av en skönjbar orsakskedja bakåt i tiden kan utgöra en besvärande problematik.

I den veterligen mest detaljerade äldre svenska statistik över olycksfallsskadeanmälningar som finns, nämligen bolaget Skandinavians översikt över fördelningen av orsakerna till cirka 100,000 sådana anmälningar

under åren 1886-1911, gäller 0.8 % av anmälningarna explosion eller vådaskott och 0.45 % av anmälningarna drunkning.

I de nämnda grupperna återfanns, vågar man nog gissa, också de verkliga problemfallen. Vad hade skett med avsikt, vad utan avsikt?

När det gällde explosionerna och vådaskotten torde man från försäkringsgivarens sida primärt ha försökt utröna om skadefallet inträffat genom grov oaktsamhet från den omkomnes sida, varvid polisutredningen fick ge vad den kunde ge. Om så var fallet – sålunda att grov oaktsamhet kunde konstateras – hade försäkringsgivaren rätt att avslå ersättningskrav.

Just sprängningsvarianten har för övrigt fått en dramatisk ram av den svenske författaren Lars Forssell i hans skådespel *Bergsprängaren och hans dotter Elin*, som för ett femtontal år sedan gick över tiljan. Och upprinnelsen till skådespelet var grym verklighet: familjen Forssell med unge Lars i barnaskaran bodde i gathuset och bergsprängaren som sprängde sig själv till döds i bostaden i gårdshuset i samma fastighet på Kungsholmen i Stockholm.

Prinsen av blodet: Definitivt

Olle Hedbergs och hans blivande hustru Chloës huvudlärare i litteraturhistoria vid Stockholms högskola var den på sin tid högt uppburne professor Martin Lamm (1880-1950). (Det må här parentetiskt men inte helt utan samband med förevarande huvudtema anmärkas att Lamm, trots en avsevärd privatförmögenhet och många bevis på berättigad uppskattning – han var bland annat En av de Aderton i Svenska Akademien – plågades av långvariga och djupa depressioner och upphanns av döden, sannolikt ej ofrivilligt, när han kommit i vägen för en spårvagn som körde Skeppsbron framåt i full fart.) Lamm erhöll så snart det lät sig göra ett exemplar av

Jag är en prins av blodet. Han associerade genast till en roman av Guy de Maupassant, *Pierre et Jean*, vilket han också brevlades meddelade författaren till boken om prinsen av blodet.

Jo, *Pierre et Jean* hade Olle Hedberg läst, 'men slarvigt, mitt enda minne är, att den utspelas i Calais'. Intrigen hade Hedberg faktiskt hämtat 'direkt ur livet' och ingalunda övertagit från Maupassant. Så här förhöll det sig, meddelade Hedberg i ett svarsbrev till Lamm:

'Inge Wistedt' sover sedan några år på kyrkogården här i Linköping. Ja, naturligtvis var han inte Inge Wistedt, jag vet inte riktigt vad han var – förutom arbetslös. Jag träffade honom bara en gång, det var på en raxsalong i Kisa. Chloë var med (i vår landsortsstad klippes herrar och damer i samma lokal). Hon kände honom flyktigt, det blev presentation och konversation. Han hade ett friskt och hurtigt sätt, var glad och trevlig, och då han satt i frisörens stol var han glatt angelägen om att bli vackert klippt. Dagen därpå gick han ut i skogen och ordnade en jaktolycka, skottet träffade mitt i hjärtat. En av våra jägarvänner anförtrodde oss att det måste ha varit självmord. Därom har jag inte kunnat bilda mig någon bestämd uppfattning. Faktum, är, att den utarmade 'Inge Wistedt' hade insatt en fattig, nervös, barnrik broder som förmånstagare till diverse försäkringar – och brodern köpte genast lyxbil och festade som en riktig gulasch! – Men det är en annan historia. – På mig gjorde den glade, sköne, friske ynglingen ett oerhört intryck. Det är dock sublimt att sånt – kanske – är möjligt.

För övrigt kände jag inte till kretsen omkring honom, och det jag tagit ur livet har jag ju inte smutskastat. Men jag är ibland litet ängslig, att det för de initierade kan vara alltför tydligt varifrån jag fått

idén. Hans gamla mamma lär nämligen leva ännu. Dessbättre är hon visst alls ingen Hanna Wistedt.

Men det går att komma ännu längre, resonerar Vilgot Sjöman. Det måste finnas en polisutredning i saken. Och så visade sig även vara fallet.

Vad säger då polisutredningen i fråga, sedan den väl letats fram på Landsarkivet i Vadstena?

Sjöman förmedlar två versioner, av vilka den ena versionen fått rubriken *Ett sublimt kanske* och den andra versionen rubriken *Jaktolyckan*. De bägge versionerna stämmer inte helt överens, men det är ändå inte så svårt att överbrygga dem. De uttalar i allt väsentligt följande:

Inge Wistedt – eller snarare hans alter ego i verkligheten – var vid tidpunkten för 'jaktolyckan' trettiosju år gammal, ett år äldre än Hedberg själv. Han hade i unga år emigrerat till USA, och i samband därmed hade han tagit två livförsäkringar med brodern och dennes familj som förmånstagare. Han hade emellertid återvänt till hemlandet och därefter och intill dess 'jaktolyckan' inträffade varit arbetslös i ett och ett halvt år. Han hade hela tiden varit inneboende hos brodern.

Torsdagen den 30 augusti 1934 beger sig de bägge bröderna ut för att jaga änder. Inge Wistedt placerar sin bössa mot en gårdsgård, innan han klättrar över densamma. Bägge hanarna på bössan är spända. Brodern hittar den döde Inge Wistedt liggande på rygg, 'ungefär parallellt med gårdesgården'. I den dödes bröst finns ett sår förorsakat av en skottskada. Såret är 'av tvåöresstorlek med däromkring krutsvärtat parti'.

Man ställer sig givetvis frågan om det här rör sig om vådaskott eller självmord. Ett inkallat vittne anmäler som sin åsikt att ingen 'förfaren jägare' (vilket Inge Wistedt var) utan viss avsikt skulle ha försökt klättra över gårdsgården med de bägge hanarna spända.

Mot denna utsaga står vad man kan få fram om den avlidnes lynne vid tiden närmast före det dödande skottet. Det var 'muntert', han 'såg ljust på framtiden', han var 'glad och frimodig'. Här fanns med andra ord och underförstått föga av material till en självmordskandidat.

Nu har Inge Wistedt inte endast de två redan nämnda livförsäkringarna, den ena på 5,000 kronor och den andra på 10,000 kronor. Senhösten 1933 – sålunda trekvarts år före det dödande skottet – hade han tecknat två nya försäkringar, i bägge fallen olycksfallsförsäkringar och i bägge fallen på 10,000 kronor. Försäkringsgivare var i ena fallet Fylgia, i det andra Gothia. (Bägge bolagen är för länge sedan mer eller mindre direkt uppgångna i Trygg-Hansa). I de fallen hade Inge Wistedt insatt sin broder som *ende* förmåntagare. Det ledde till misstankar. Brodern hörs och uttalar som sin åsikt att Inge Wistedt 'tagit särskild hänsyn till honom och hans tre minderåriga barn, vilka han i livstiden ägnat särskild kärlek och omsorg'. Även andra personer hörs, dock utan att man kommer längre än så. Självmordstanken kan inte styrkas, varför full ersättning utgår från alla de fyra försäkringarna. Omräknat till 1997 års penningvärde rörde det sig om en summa på totalt ungefär 820,000 kronor.

Såsom redan nämnts särskilde Gunnar Palme två huvudgrupper av livförsäkrade personer som begår självmord: de som begår självmord därför att de redan har försäkring, och de som tar försäkring i avsikt att därefter begå självmord. Inge Wistedt tillhörde av allt att döma i varje fall i princip bägge grupperna: han hade såväl två äldre livförsäkringar som två nyare olycksfallsförsäkringar, i sistnämnda fall förmodligen fördelade på två bolag för att inte misstankar i den ena eller andra riktningen skulle uppstå i anledning av den mycket stora sammanlagda försäkringssumman.

Efter två längre utredningspass gjorde polismyndigheten halt. Handlingarna i ärendet

lades åt sidan för att i sinom tid hamna på landsarkivet. Olle Hedberg arbetade emellertid vidare med materialet, och ganska snart förstod han med intuitiv klarsyn vad det hela egentligen rörde sig om. Vilgot Sjöman klär med utgångspunkt i uttrycket *ett sublimt kanske* processen i följande ord:

På detta 'kanske' bygger han en hel roman.

Men motivet? Vad är det som driver hans huvudperson att ta sitt liv? Här måste någonting uppfinnas!

Drömmakaren vankar i sin verkstad. Dylikt går blixtnabbt: Knappt har han ställt sig frågan, så ser han en kvinna framför sig. En flickgestalt.

Ty detta är vad byskvallret säger: Den förolyckade var kär i sin brors hustru.

Polisutredningen ägde som sagt rum i två omgångar, och det blev med tiden ganska många som då hördes. Men broderns hustru – hon som i ett och ett halvt års tid dagligen och stundligen umgäts med Inge Wistedt – hördes aldrig. Mot bakgrund av vad som ovan skymtat framstår det som en rätt påtaglig brist i utredningen.

Det ljusa synen på tillvaron, glädjen och frimodigheten – var det då allt en skyddande mask som skulle dölja vad som innerst inne rörde sig i Inge Wistedts tanke- och känslövärld? Döden är ju en allvarlig sak.

Sannolikt inte. Under euforin låg nog emellertid inte endast tanken på det *tack för vad du gav* i reda pengar som kunde bli verklighet, utan även och kanske på ett djupare plan känslan av stor befrielse inför det fattade beslutet: inom kort skulle den starka känslöpressen i en omöjlig situation inte längre utgöra en plåga.

Den litterärt bevandrade läsaren påminner sig möjligen en väl känd incident i klassisk europeisk litteraturhistoria, vilken måhända kan ses som något av en analogi till den gåta som upplösningen på Inge Wistedts livsdrama kom att utgöra.

Det var en hel del människor som onsdagen den 20 november 1811 hade haft möjlighet att iakttaga den ogifte tyske författaren Heinrich von Kleist i sällskap med sin älskade, en något yngre gift kvinna vid namn Adolfine Henrietta Vogler. De som verkligen iakttagit dem och senare utfrågats intygade enstämmigt, att de bägge rätt unga personerna förefallit påtagligt upprymda timmarna innan de gick ned till stranden av Wannsee utanför Berlin, där Kleist först sköt sin älskade till döds och därefter sig själv.

Biografica

W. Somerset Maugham (1874–1965) var läkare till utbildningen, men han praktiserade aldrig utan växlade tidigt över till författarskap på heltid. Han prövade på alla genrer utom lyrik, men i eftervärldens ögon var han mest betydande som novellist och romanförfattare. Mästerverket i den förstnämnda genren är *Rain* (i *The Trembling of a Leaf*, 1921); de mest betydande verken i den sistnämnda genren *Of Human Bondage* (1915), *The Moon and Sixpence* (1919) och *Cakes and Ale* (1930). Men rikt givande är också de personligt hållna *The Summing Up* (1938) och *A Writers Notebook* (1949).

Olle Hedberg (1899–1974) blev en av Sveriges genom tiderna mest uppburna romanförfattare. Gestalter i hans rikt flödande produktion som bevarat sin lyskraft är, förutom Inge Wistedt, folksskolläraren Anton Danielson i *Bekänna färg* (1947), en man som hört Gud och längatde efter honom; vidare Blenda Heurman och Hans Hasseldahl i den tragedi i fyra delar som utkom 1948–1951 och som under titeln *Berättelsen om Blenda* 1984 återutgavs i en volym; samt slutligen den religiöst drabbade Carl Carlsson i *Drömtydning* (1952) och den judiske fotografen Wilhelm von Blomberg i *Foto von Blomberg* (1953).

Vilgot Sjöman (född 1924) har ett överrikt filmdiktars- och regissörskap bakom sig, men också ett delvis betydande författarskap. Han blev internationellt ryktbar genom filmerna *Jag är nyfiken gul* (1967) respektive *Jag är nyfiken blå* (1968) – då ett par röda skynken för allt anständigt folk, nu närmast barnfilmer. Debutromanen *Lektorn* (1948) borde vara en kultbok för alla som en gång vistats bakom murarna till ettdera av de två stockholmska latinläroverken. En självbiografisk-fiktiv serie i fyra delar (1979–1985) är av hög klass – liksom boken om Olle Hedberg.